

ΒΛΑΝΤΙΜΙΡ ΚΑΝΤΟΡ
ΕΙΝΑΙ ΠΑΝΤΟΥ ΚΑΙ ΠΑΝΤΑ
ΔΥΣΚΟΛΟ ΝΑ ΕΙΣΑΙ
ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ Β. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

Έλκετε την καταγωγή σας από φιλοσοφική οικογένεια. Ο πατέρας σας ήταν επίσης φιλόσοφος. Πόσο δύσκολο ήταν να γίνετε δεκτός, όντας γιος επιστήμονα που διώχθηκε από το καθεστώς, ο οποίος πέραν όλων των άλλων ήταν και Εβραίος σε μια χώρα όπου ο αντισημιτισμός ήταν πάντα κυρίαρχος στην κοινή γνώμη;

Ο Βλαντίμιρ Κάντορ είναι από τις πιο ενδιαφέρουσες προσωπικότητες στον χώρο της φιλοσοφίας στη Ρωσία σήμερα. Καθηγητής στην Ανωτάτη Σχολή Οικονομίας, συγγραφέας πλήθους μονογραφιών και εκατοντάδων άρθρων, γοητευτικός ομιλητής και έμπειρος συνομιλητής, ταξιδεύει συχνά στο εξωτερικό δίνοντας διαλέξεις και συμμετέχοντας σε επιστημονικά συνέδρια.

Ως εκ τούτου μία συνάντηση μαζί του μπορεί να είναι αποτέλεσμα μιας ευνοϊκής συγκυρίας, πολλώ δε μάλλον, όταν αυτή πραγματοποιείται στο σπίτι του κοινού μας φίλου, Βίκτωρα Γιαροσένκο, εκδότη του περιοδικού «Αγγελιαφόρος της Ευρώπης», με το οποίο συνεργάζεται η «Στέπα» αναδημοσιεύοντας σημαντικά κείμενα, αλλά και προετοιμάζοντας μία μεγάλη, πανοραμική έκδοση στα Ρωσικά, για τη σύγχρονη Ελλάδα, στην οποία συμμετέχει μία πλειάδα Ελλήνων στοχαστών, επιστημόνων και λογοτεχνών.

Η συζήτηση με τον Βλαντίμιρ Κάντορ είναι μία γοητευτική περιπέτεια στον χώρο των ιδεών και του στοχασμού. Η δική μας διήρκησε πολλές ώρες. Ένα μέρος της δημοσιεύεται σε αυτό το τεύχος της «Στέπας» με στόχο να γνωρίσει ο Έλληνας αναγνώστης τη σημαντική αυτή προσωπικότητα της εποχής μας.

Θα έλεγε κανείς πως η ερώτηση είναι σχετικά απλή. Εκ πρώτης όψεως. Θα πρέπει να ξεκινήσω όμως όχι από τον πατέρα μου. Όντως κατάγομαι από μία οικογένεια διανοουμένων, ο παππούς μου ήταν καθηγητής Γεωλογίας στο Πανεπιστήμιο της Λα Πλάτα της Αργεντινής. Ως φοιτητής είχε μελετήσει φιλοσοφία στο πλαίσιο των σπουδών του. Στο σπίτι μας είχαμε φιλοσοφικά βιβλία στα Γερμανικά (Καντ και Χέγκελ), στα Ισπανικά (Χοσέ Ορτέγκα ι Γκασσέι). Ο παππούς είχε γράψει έργα για τις φιλοσοφικές θεωρίες του Τολστόι και του Γκράμσι, ενώ ο ίδιος θεωρούσε τον εαυτό του συνεχιστή του πρίγκιπα Κροπότκιν. Όταν αποφάσισε να επιστρέψει στη Σοβιετική Ρωσία, τον βοήθησαν μεγάλοι επιστήμονες Γεωλόγοι, οι οποίοι εκτιμούσαν τον έργο του, ανάμεσα στους οποίους ήταν τα μέλη της Ακαδημίας Επιστημών Βερνάντακι, Φέρσμαν, Βολφκόβιτς. Το 1939 τον συνέλαβαν ύστερα από καταγγελία του αναπληρωτή του στην έδρα. Λίγο πριν από τον πόλεμο τον απελευθέρωσαν. Μιλώντας για τον πατέρα μου, θα πρέπει να πω πως η επιρροή του ήταν καθοριστική για μένα. Ήταν μαρξιστής, αλλά ίδιας κατηγορίας με τον Γκαροντί και τον Γκράμσι. Στη Σοβιετική Ένωση κάτι τέτοιο ήταν απαράδεκτο. Για τον πατέρα μου η φράση του Μαρξ «η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός είναι η προϋπόθεση για την ελεύθερη ανάπτυξη όλων», ήταν η σημαντικότερη όλων. Αυτή ήταν η ριζική του διαφορά από τον Λένιν με τις απόψεις του περί δημοκρατικού συγκεντρωτισμού, δικτατορίας, υποταγής στη βούληση του κόμματος. Δεν υπέστη διώξεις, πρόκειται περί αστικού μύθου ή, ακριβέστερα,

Εβραίος κι επιπλέον για πολλά χρόνια βίωνε τις επιπτώσεις της σύλληψης. Θα πρέπει να πω και κι εγώ ο ίδιος προσωπικά αντιμετώπισα πολλές δυσκολίες λόγω του αντισημιτισμού, ο οποίος αποτελεί μεν συστατικό στοιχείο της ρωσικής εθνικής αυτοσυνείδησης, μα οι κομμουνιστές τον υποδαύλισαν ακόμη περισσότερο, θεωρώντας πως ο μεγαλύτερος εχθρός τους βρίσκεται στο Ισραήλ. Έδωσα δύο φορές εισαγωγικές εξετάσεις στο πανεπιστήμιο, ήταν εμπόδιο το εβραϊκό μου επίθετο και τελικά με πολύ μεγάλη δυσκολία έγινα δεκτός στο βραδινό τμήμα, ανεξάρτητα από την άριστη βαθμολογία που πήρα στις εξετάσεις.

Τι σημαίνει να είναι κάποιος φιλόσοφος σήμερα στη Ρωσία, όταν συνειδητοποιεί ότι αποτελεί συνέχεια μιας τεράστιας παράδοσης, αλλά συνάμα αντιμετωπίζει και όλους αυτούς τους περιορισμούς στην ελευθερία του λόγου που παρατηρούμε;

Είναι παντού και πάντα δύσκολο να είσαι φιλόσοφος. Θυμίζω τους φιλόσοφους της αρχαιότητας, αρχίζοντας από τον Σωκράτη, τον οποίο δημοκρατικοί δικαστές υποχρέωσαν να πει κώνειο. Τότε ήταν που ο Σωκράτης διατύπωσε τον περίφημο ορισμό, τον οποίο κατέγραψε ένας άλλος μεγάλος διωκόμενος φιλόσοφος, ο Πλάτωνας: «Ακόμη και αν με απελευθέρωναν λέγοντας αυτή τη φορά Σωκράτη, σε απελευθερώνουμε, παρόλα αυτά, εσύ όμως να μην συνεχίσεις την έρευνά σου και να εγκαταλείψεις τη φιλοσοφία γιατί αν σε αντιληφθούμε να το κάνεις τότε θα πρέπει να πεθάνεις (...) εγώ όμως θα τους απαντούσα: (...) Άνδρες Αθηναίοι, σας αγαπώ, αλλά θα προτιμήσω να υπακούσω στον Θεό παρά σ' εσάς και όσο αναπνέω και είμαι σε θέση να το κάνω, δεν θα πάψω να ασχολούμαι με τη φιλοσοφία». Αυτό ήταν πάντα το credo των πραγματικών φιλόσοφων. Όταν ο Γάλλος βασιλιάς πρότεινε στον μεγάλο Σπινόζα να του αφιερώσει κάποιο από τα έργα του, ο

τον μπερδεύουν με τον παππού μου και τη μοίρα του. Βέβαια, κάθε άλλο παρά απολάμβανε την εύνοια του καθεστώτος. Ωστόσο, όταν το 1949 είπε κάτι επικριτικό για την πολιτική του Στάλιν σε έναν συμφοιτητή του, εκείνος αμέσως έγραψε καταγγελία σε βάρος του πατέρα μου, τον συνέλαβαν και τον πήγαν στην Λιουμπιάνκα, όπου τον κράτησαν για δύο εβδομάδες. Αργότερα, έμαθα ότι αυτού του είδους οι συλλήψεις αποκαλούνταν «προληπτικές». Στο πανεπιστήμιο αμέσως τον απομόνωσαν, δεν του μιλούσαν και ήθελαν να τον αποβάλλουν οριστικώς. Στη συνέχεια, ουσιαστικά δεν επέτρεπαν την δημοσίευση των εργασιών του, δεν έβρισκε δουλειά επειδή ήταν

Σπινόζα απάντησε με απλότητα και αξιοπρέπεια: «Αφιερώνω τα έργα μου μόνο στην αλήθεια». Στη Σοβιετική Ρωσία το 1922 οι πλέον ανεξάρτητα σκεπτόμενοι φιλόσοφοι απελάθηκαν από τη χώρα. Όπως θα έλεγαν και οι Έλληνες, εξοστράκίστηκαν. Θα ήταν όμως πολύ επιπόλαιο να σκεφτούμε πως η ελευθερία του λόγου δοκιμάζεται μόνο στη Ρωσία. Η πραγματική σκέψη πάντα με δυσκολίες ανοίγει τον δρόμο. Για πολλά χρόνια δεν δημοσίευαν τα έργα του Καρλ Πόππερ, δεν ήθελαν να δημοσιεύσουν το σημαντικότερο έργο του Μάρτιν Χάιντεγκερ. Υπάρχουν πολλά τέτοια παραδείγματα. Θα έλεγα πως απεναντίας, στη Ρωσία έχουμε τη βαθιά ριζωμένη μέσα στο χρόνο συνήθεια να μην διατυπώνουμε δημοσίως τη σκέψη μας, πράγμα που συνέβαλε καθοριστικά στο να αποκτήσουμε μία άλλη συνήθεια, να επεξεργαζόμαστε τις σκέψεις μας με σταθερότητα και ανεξαρτησία και αυτό γιατί απευθυνόταν σε ένα στενό κύκλο φίλων αλλά και στον ίδιο μας τον εαυτό.

Ποια φιλοσοφικά ρεύματα σάς επηρέασαν κατά τη διαμόρφωση του φιλοσοφικού σας credo;

Είναι ένα δύσκολο ερώτημα και περίπλοκο. Δέχτηκα πολλές επιρροές, Αν ήθελα να αναφέρω τους πιο σημαντικούς, θα ήταν ο Ντοστογιέφσκι, ο Βλαδίμηρος Σολοβιόφ και ο Νικολάι Τσερνισέφσκι. Από την ευρωπαϊκή κλασική φιλοσοφική παράδοση ξεχωρίζω τον Πλάτωνα, τον Αυγουστίνo, τον Καντ και τον Καμύ.

Πώς θα προσδιορίζατε τις πολιτικές σας πεποιθήσεις;

Για ένα διάστημα θεωρούσα πως είμαι πολύ κοντά στον ρωσικό φιλελευθερισμό. Είχα γράψει για το εξαιρετικά σημαντικό φαινόμενο στη Ρωσία, γνωστό ως «καθηγητική κουλτούρα», η οποία αναπτύχθηκε στο έδαφος των φιλελεύθερων ιδεών. Συνέβαλα στην επιστροφή του όρου «Ρώσος Ευρωπαίος» στη ρωσική κουλτούρα,

όπου το ουσιαστικό είναι ισότιμο του επιθετικού προσδιορισμού. Η έννοια αυτή επανήλθε ξανά στον δημόσιο λόγο. Τώρα καταλαβαίνω πως ο ρωσικός φιλελευθερισμός αποδείχτηκε πολύ αδύναμος ενώπιον της ρωσικής επανάστασης, δεν εκτίμησε την πολιτική ιδιοφυΐα του Πιότρ Στολίπιν, ο οποίος ξεκίνησε την οργάνωση της Ρωσίας και ήταν το εμπόδιο για την έκρηξη του ρωσικού χάους. Τον δολοφόνησαν. Είναι πολύ πιθανόν να ταυτίστηκαν τα συμφέροντα των Ρώσων ριζοσπαστών και της ρωσικής μυστικής αστυνομίας. Η Ρωσία, προκειμένου να αναπτυχθεί, είχε πάντα ανάγκη ισχυρών ηγετών όπως ο Μεγάλος Πέτρος, ο οποίος θεωρούσε πως είναι προς το συμφέρον της Ρωσίας να γίνει ένα ισχυρό ευρωπαϊκό κράτος. Όπως έγραψε ο Πούσκιν, μπήκαμε στην Ευρώπη υπό τον ήχο των τσεκουριών που ναυπηγούσαν καράβια και υπό τη χλαπαταγή των κανονιών. Γενικά, προσπαθώ να αποφεύγω την πολιτική. Δυστυχώς, κατά τις τελευταίες δεκαετίες η πολιτική δεν ορίζεται από τις ιδέες, αλλά από τα χρήματα των ολιγαρχών ή των μυστικών υπηρεσιών. Η ιδέα όμως πρέπει να είναι ελεύθερη.

Μπορεί να η φιλοσοφία να έχει πρακτικό όφελος στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων στη Ρωσία σήμερα;

Εννοείται πως έχει, αλλά όχι μεγαλύτερο από ό,τι στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Η φιλοσοφία προϋποθέτει ότι την αντιλαμβάνονται άνθρωποι με αυτάρκη στοχασμό, άνθρωποι ελεύθεροι, μη προκατειλημμένοι. Για την προκατάληψη ως βασική κατάρτα της λογοτεχνίας, έγραψε τον προηγούμενο αιώνα ο Σαρτρ. Υπάρχουν όμως πολλοί ελεύθεροι άνθρωποι; Όχι μόνο στη Ρωσία αλλά σε όλο τον κόσμο; Είναι λίγοι, πολύ λίγοι. Αυτή είναι η απάντησή.

Συνεχίζεται και σήμερα η αντιπαράθεση ανάμεσα στους Σλαβόφιλους και τους Δυτικίζοντες στη

ρωσική φιλοσοφική σκέψη και με ποια μορφή;

Η αντιπαράθεση αυτή, παρόλο που υπάρχει, είναι πολύ πιο ήπια. Πρόκειται μάλλον για την απόρριψη της δυτικής πολιτικής από την πλειοψηφία των μορφωμένων ανθρώπων, πράγμα που τους σπρώχνει προς τους Σλαβόφιλους. Η αιτία για αυτό είναι η γενικότερη αλλαγή της προσέγγισης της διεθνούς κοινότητας προς τα προβλήματα. Η γεωπολιτική υποκατέστησε την ιστορία και την κουλτούρα. Αυτό ωθεί τον στοχασμό προς άλλη κατεύθυνση. Η φιλοσοφία γίνεται πραγματικά θεραπευαίνιδα, όχι της Θεολογίας όπως συνέβαινε παλιά, μα της πολιτικής. Επιπλέον, δεν έχουμε να κάνουμε με τη φιλοσοφία της πολιτικής (υπάρχει αυτός ο κλάδος και είναι πολύ σοβαρή επιστήμη, αφού στο πλαίσιο της εργάστηκαν τόσο ο Καντ, όσο και ο Χέγκελ), αλλά η επονομαζόμενη πολιτική επιστήμη, δηλαδή η προσπάθεια να υπηρετήσουν την εξουσία ή, ακριβέστερα, τους ισχυρούς του κόσμου τούτου, είτε πρόκειται για τη Δύση, είτε για τη Ρωσία! Τα ίδια γίνονται παντού. Συνάμα, θα πρέπει να διευκρινίσω πως η σχέση της σημερινής Δύσης απέναντι στη Ρωσία δεν είναι στάση αναμονής και απορίας όπως κατά τον Δέκατο ένατο αιώνα, αλλά μάλλον στάση αποστροφής. Η Δύση νομίζει πως με τις κυρώσεις της πλήττει τη ρωσική κυβέρνηση, στην πραγματικότητα όμως πλήττει όλη τη Ρωσία. Αυτό δεν μπορεί να χαροποιεί κανέναν. Έτσι εξηγείται και η ενίσχυση εκείνης της τάσης την οποία με κάποια επιφύλαξη μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ως Σλαβόφιλη.

Μπορούμε, όμως να πούμε πως η ρωσική φιλοσοφία της ιστορίας κατέληξε σε ορισμένα συμπεράσματα για τη Ρωσία του 20ού αιώνα;

Συμπεράσματα υπάρχουν, θα πρέπει όμως να κατανοήσουμε πως στη φιλοσοφία δεν υπάρχουν οριστικά συμπεράσματα. Γι' αυτό και κάθε σοβαρός φιλόσοφος προτείνει τη δική του προσέγγιση για τη Ρωσία και την ιστορία της κατά τον

20ό αιώνα. Συνεπώς, αναφορικά με τα συμπεράσματα, θα πρέπει να τίθεται παράλληλα το ερώτημα σχετικά με το σύστημα ποιου φιλόσοφου θα πρέπει να αναζητηθούν.

Με ποιο τρόπο ο ρωσικός φιλοσοφικός στοχασμός αντιμετώπισε τα ζητήματα του ολοκληρωτισμού του 20ού αιώνα;

Η ρωσική φιλοσοφία μελέτησε πολύ νωρίτερα από τη Δύση των ολοκληρωτισμό του 20ού αιώνα. Η Δύση με καθυστέρηση άρχισε να κατανοεί τη διορατικότητα των Ρώσων στοχαστών. Βλέπετε όμως, το μεγάλο μυθιστόρημα του Ντοστογιέφσκι Δαίμονες είχε ήδη κυκλοφορήσει και σε αυτό, ένας από τους ήρωες, ο Σιγκαλιόφ σχεδίαζε την οικοδόμηση της ολοκληρωτικής κοινωνίας. Και αυτό δημοσιεύτηκε στα τέλη του 19ου αιώνα. Κατά τον 20ό αιώνα, όταν οι δυτικοί στοχαστές ενθουσιάζονταν με τη μεγαλοφυΐα του Λένιν και το άλμα του στο «λαμπρό μέλλον», ο Ρώσος συγγραφέας Γιεβγκένι Ζαμιάτιν έγραψε το μεγαλειώδες μυθιστόρημα Εμείς για την υλοποίηση της ολοκληρωτικής ουτοπίας. Ο Ρώσος φιλόσοφος Συμεών Φρανκ έγραψε το βιβλίο «Οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις του δεσποτισμού», την «Αίρεση της ουτοπίας» κλπ, στα οποία περιέγραψε τις θηριωδίες της υλοποίησης των ολοκληρωτικών ουτοπικών ονειροπολήσεων.

Πώς εξηγείτε τη μεταστροφή στις φιλοσοφικές αναζητήσεις στοχαστών όπως ο Αλεξάντρ Ζινόβιεφ;

Κατά την άποψή μου, μπορεί να ερμηνευτεί με τη συμπεριφορά της Δύσης, την οποία ο Ζηνόβιεφ δεν εκτίμησε ως υπερασπιστεί της ελευθερίας, αλλά ως έναν ιδιοτελή έμπορο. Ο ίδιος ήταν άνθρωπος απόλυτα ελεύθερος, η ελευθερία είναι το credo όλης της ζωής του. Ήταν φίλος του πατέρα μου. Όταν ξέσπασε το κύμα του αντισημιτισμού, ο πατέρας μου βρέθηκε απομονωμένος από όλους, ακόμη και από τους συμφοι-

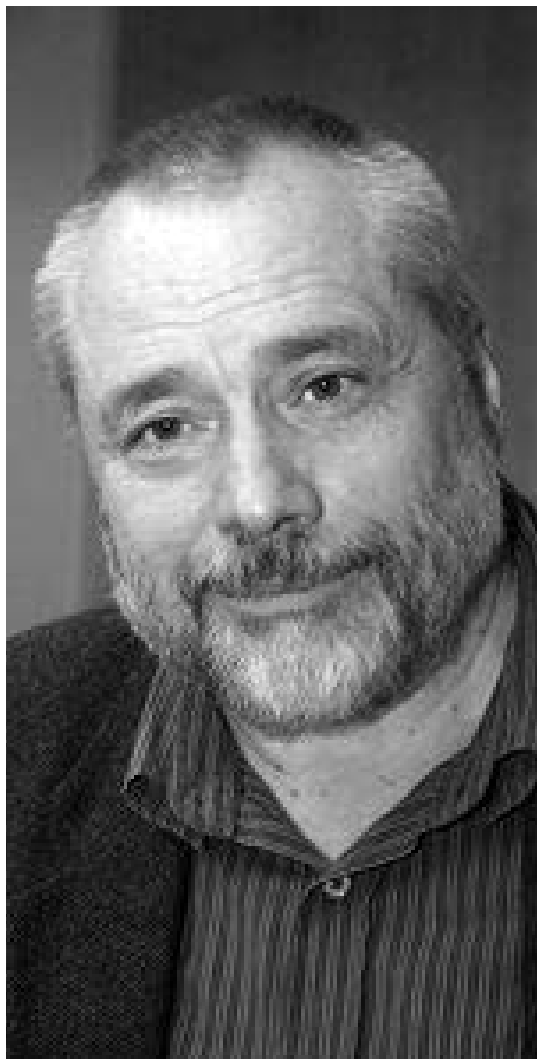
τητές του, με εξαίρεση ελάχιστους ανθρώπους. Ένας από αυτούς ήταν ο Αλεξάντρο Ζηνόβιεφ, ο οποίος μάλιστα ήταν περήφανος για την φιλία του με τον Καρλ Κάντορ που ήταν σε δυσμένεια. Σε αυτόν ανήκει μία φράση εκείνων των χρόνων, στο ύφος των γκροτέσκο μυθιστορημάτων του. Κάποια στιγμή ρώτησε ξαφνικά τον πατέρα μου, γνωρίζοντας εκ των προτέρων την απάντηση: «Καρλ, είσαι Εβραίος;» «Ναι», απάντησε στεναχωρημένος ο πατέρας μου. «Την επόμενη φορά θα είσαι εξυπνότερος», – η ερώτηση είχε τεθεί χάριν διατύπωσης αυτού του παράδοξου.

Γράφετε φιλοσοφικά δοκίμια, αλλά και μυθιστορήματα. Ποια είναι τα κίνητρα της συγγραφικής σας δραστηριότητας;

Το θέμα είναι ότι τα πρώτα μου κείμενα ήταν πρόζα. Στη συνέχεια, κατάλαβα πως δεν μπορεί να υπάρξει λογοτεχνία χωρίς τη φιλοσοφία. Εξάλλου, η πρόζα μου ήταν γεμάτη φιλοσοφικών σκέψεων, πράγμα που ενοχλούσε πολλούς φίλους μου που έγραφαν «καθαρή πρόζα». Μόλις κυκλοφόρησε ένα ογκώδες βιβλίο μου με τίτλο: «Απεικονίζοντας, κατανοείς ή *Selentia sensa*: η φιλοσοφία στο λογοτεχνικό κείμενο». Η βασική θέση που υποστηρίζω σε αυτό το βιβλίο είναι ότι δεν υπήρξε ούτε ένα μεγαλοφυές λογοτεχνικό έργο, στο οποίο να μην υπήρχαν, έστω και στο περιθώριό του φιλοσοφικές ιδέες. Εκτός αυτού του πλαισίου, δεν μπορεί να γίνει κατανοητή η πραγματική φιλοσοφία. Όπως έλεγε και ο Καμύ: θέλεις να γίνεις φιλόσοφος, γράψε μυθιστορήματα.

Έχετε τιμηθεί με πολύ σημαντικό λογοτεχνικό βραβείο. Πώς αντιμετωπίζετε τη βράβευση ως φιλόσοφος;

Ήρεμα. Μερικές φορές είναι ευχάριστο, καλύτερα όμως να το ξεχνάς αμέσως, να ζεις όχι για τα βραβεία, αλλά για τη δημιουργία και την επεξεργασία προβλημάτων.

Γνωρίζατε προσωπικά στοχαστές όπως ο Αλεξάντρο Ζηνόβιεφ και ο Μεράμπι Μαμαρντασβίλι. Πώς επηρέασαν την διαμόρφωση της πολιτικής σας στάσης;

Επαναλαμβάνω πως μου δίδαξαν την ελευθερία. Οι δύο αυτοί φιλόσοφοι ανήκαν σε διαφορετικές σχολές, μα μιλούσαν για το ίδιο πράγμα: δεν είναι σημαντικό ποιος στοχαστής είναι δάσκαλός σου, προσπάθησε να μην το μιμηθείς, να μην ακολουθήσεις δουλικά τον δρόμο του, μα να αναζητήσεις τον δικό σου.

Διεξάγεται σήμερα διάλογος μεταξύ της Ρωσίας και της Δύσης σε φιλοσοφικό επίπεδο και ποια ζητήματα εξετάζει;

Νομίζω πως ο διάλογος αυτός δεν διακόπηκε ποτέ από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου. Η Δύση έκπληκτη αντιμετώπιζε την αχανή βόρεια χώρα, στην οποία άξαφνα βρέθηκαν μεγάλοι συγγραφείς και φιλόσοφοι, όπως ο Λεβ Τολστόι, ο Ντοστογιέφσκι, ο Κωνσταντίν Λεόντιεφ. Η Δύση προσπάθησε να κατανοήσει πώς συνέβη αυτό, μα της ήταν πολύ δύσκολο. Ο μεγάλος Αυστριακός ποιητής Ράινερ Μαρία Ρίλκε διατύπωσε την υπόθεση ότι η δύναμη της Ρωσίας έγκειται στο γεγονός ότι δεν συνορεύει με άλλες χώρες, μα με τον Θεό. Αυτό σήμερα ίσως ηχεί αφελές, ιδιαίτερα μετά την τρομακτική Οκτωβριανή επανάσταση, μα στις αρχές του 20ού αιώνα ηκούσε πολύ σοβαρά.

Επαναλαμβάνω: οι θρησκευτικοί στοχαστές και συγγραφείς (ο Τολστόι, ο Ντοστογιέφσκι) είναι του βεληνεκούς του Δάντη και αυτοί δημιούργησαν τη μορφή της Ρωσίας Βαθιά θρησκευόμενοι ήταν ο Τσέχωφ και ο Μπούνιν.

Ποια είναι η θέση της Ρωσίας στον σύγχρονο κόσμο; Έχει την δική της ιδιαίτερη θέση, όπως έλεγαν οι Σλαβόφιλοι;

Κάθε χώρα έχει τη δική της θέση στον κόσμο, αν δεν είναι απλά ένα εθνογραφικό υλικό, μα υπάρχει πνευματικά.

Το τελευταίο διάστημα παρατηρούμε μία νοσταλγία για την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης και εκείνου του τρόπου ζωής που οδήγησε εκατομμύρια αθώους στα Γκουλάγκ. Πώς εξηγείτε αυτή την «αντίστροφη» κίνηση της ιστορίας;

Νομίζω πως πρόκειται για οφθαλμαπάτη. Δεν υπάρχει τέτοια κίνηση. Αυτή την εικόνα παρουσιάζουν οι εφημερίδες, τα blogs και οι τηλεοπτι-

κοί σταθμοί, δηλαδή οι εκπρόσωποι της μαζικής κουλτούρας, οι εκπρόσωποι του όχλου, ο οποίος χρειάζεται πάντα εκείνον τον άνθρωπο που θα τους προστατεύει όλους, Πρόκειται για έναν ιδιότυπο πατερναλισμό. Κανείς όμως δεν θέλει τα Γκουλάγκ.

Πολλοί επικαλούνται τον λαό ως την ύψιστη αρχή της εξουσίας και της νομιμοποίησής της. Αντιστοιχεί αυτό στην αντίληψη περί ανοιχτής κοινωνίας; Το θέμα δεν είναι η ανοιχτή κοινωνία. Από τις αρχές του 20ού αιώνα οι Ρώσοι στοχαστές είχαν απορρίψει την αρχή επίκλησης του λαού ως καταστροφική για την χώρα. Δεν πρέπει να αποφασίζει η μάζα, μα το πνεύμα, η λογική. Κατά την Οκτωβριανή επανάσταση και τον Εμφύλιο πόλεμο ο λαός μας τρομοκράτησε τόσο πολύ τη διανοήση που εξαφανίστηκαν όλες οι ψευδαισθήσεις.

Ποιο ρόλο διαδραματίζει η κίνηση και η ταχύτητα στον στοχασμό των ιστορικών ζητημάτων, όπως ο πόλεμος, ο ολοκληρωτισμός και η τεχνολογική επανάσταση;

Νομίζω πως η ταχύτητα είναι μόνο εμπόδιο. Είναι ανάγκη πάντα να σταματούμε και να σκεφτόμαστε νηφάλια.

Έχετε γράψει πολλά κείμενα για την αυτοκρατορική Ρωσία. Πώς αποτιμάτε τις προσπάθειες αναβίωσης της αυτοκρατορικής ιδεολογίας σήμερα στη χώρα σας;

Η Ρωσία είναι πολυεθνική χώρα, έτσι δημιουργήθηκε εξ αρχής, έτσι ζούσε. Θυμάμαι τους εκπληκτικά βαθυστόχαστους στίχους του Πούσκιν από το ποίημά του το «Μνημείο»:

Σ' ολάκερη την αχανή τη Ρους φήμες θα πουν
για μένα
καθένας με τη γλώσσα του λόγια
θα πει φαρμακερά

Μα Φιλανδών και Σλάβων είμαι εγώ
περήφανο εγγόνι
της άγριας Τουνγκούζ Καλμίκος
μα και της στέπας φίλος

Για τον Πούσκιν όλοι οι λαοί αυτοί είναι ενωμένοι, είναι «όντες», δηλαδή αυτόχθονες μα συνάμα και μέρος της Ρωσίας. Τα έθνη αυτά επιβίωσαν και θεωρούν εαυτούς μέρος της Ρωσίας. Αυτό δεν μπορούμε να το αγνοήσουμε. Ακόμη και όταν πολεμούσαν κατά της Ρωσίας, οι Τσετσένοι μιλούσαν ρωσικά. Η αυτοκρατορία ως έννοια δεν είναι κακή. Εκπολιτίζει τις βάρβαρες εσχατιές, εισάγει νομικούς κανόνες, έστω κι αν εφαρμόζονται πλημμελώς, μα μία τέτοια στάση ευνοεί την ελευθερία. Ο Ρώσος φιλόσοφος Γκεόργκι Φεντότοφ αποκάλεσε τον Πούσκιν «υμνωδό της αυτοκρατορίας και της ελευθερίας» τοποθετώντας τις δύο αυτές έννοιες την μία δίπλα στην άλλη ως ισότιμες.

Υπάρχουν, άραγε, σήμερα, πιθανότητες επιτυχίας τέτοιων αντιλήψεων, στην εποχή της Τέταρτης βιομηχανικής επανάστασης;

Οι απόπειρες αναβίωσης της αυτοκρατορίας; Φοβάμαι πως το ερώτημα έχει άλλα συμπραζόμενα από τη δική μου προσέγγιση της αυτοκρατορίας. Ακόμη όμως κι αν δεχτώ τη δική σας προσέγγιση, θα σας πω πως οι τεχνολογικές επαναστάσεις προσφέρουν στο Κακό περισσότερες πιθανότητες απ' ό,τι είχε στο παρελθόν. Συνεπώς, τίθεται το ερώτημα: σε τι διαφέρει θεμελιωδώς η Τέταρτη τεχνολογική επανάσταση από τις υπόλοιπες; Υπογραμμίζω: θεμελιωδώς. Η νέα τεχνολογία δεν εμπόδισε τον Χίτλερ να δημιουργήσει ένα τρομακτικό, τεχνολογικά άρτιο στρατόπεδο συγκέντρωσης από την κάποτε όμορφη Γερμανία. Ο Εγγλέζος Άλντους Χάξλεϊ έγραψε το θαυμάσιο μυθιστόρημα «Brave New World», όπου έδειξε πως η τεχνολογία συμβάλλει στη δημιουργία του ολοκληρωτικού κόσμου. Με την ευκαιρία, θα ήθελα να πω πως ο Συμεών Φρανκ θεωρούσε ότι η ασιατική δεσποτεία κατάφερε στη Ρωσία «λόγω της τεχνολογικής επανάστασης να γίνει ολοκληρωτική δεσποτεία».

Ποιο ρόλο παίζει η θρησκευτική συνείδηση στον στοχασμό του παρελθόντος;

Μετά την εκκοσμίκευση που έγινε στην Ευρώπη δεν υπάρχει θρησκευτική κοσμοαντίληψη. Διαφορετικά το πρόβλημα των μουσουλμάνων μεταναστών θα είχε λυθεί με διαφορετικό τρόπο, πιο σκληρό και αποφασιστικό.

Ο χριστιανισμός επέτρεψε την εκκοσμίκευση και κατ' αυτόν τον τρόπο συμμετέχει στην κοινωνική ζωή των δυτικών χωρών, ως ένας από τους θεσμούς τους. Υπήρξε στη Ρωσία αντίστοιχη διαδικασία ή η Εκκλησία κατέχει ιδιαίτερη θέση στην κοινωνική ζωή;

Δυστυχώς η Εκκλησία δεν έπαιζε και δεν παίζει στη Ρωσία εκείνο τον καθοριστικό ρόλο, όπως συμβαίνει στις χώρες της Δύσης.

Μπορεί η κοινωνία να πάει μπροστά όταν η εξουσία, η ελίτ και οι πολίτες συζητούν διαρκώς το παρελθόν;

Η ανθρωπότητα δεν μπορεί αλλιώς, διαφορετικά θα βρεθεί σε μία κατάσταση απεριγράπτης βαρβαρότητας και σκότους. Η ανάλυση του παρελθόντος είναι αναγκαία για την κατανόηση του παρόντος. Επιμένω στη λέξη ανάλυση και όχι στη μυθοποίηση του παρελθόντος. Το πρόβλημα είναι ότι σήμερα δεν γίνεται πραγματική συζήτηση. Αυτό που γίνεται είναι μία διαρκής φλυαρία και όχι σοβαρός αναστοχασμός της εμπειρίας.

Είναι ο εθνικισμός η απάντηση στα ζητήματα που αφορούν στο μέλλον της Ρωσίας;

Ο εθνικισμός θα οδηγήσει για άλλη μία φορά σε μία παγκόσμια καταστροφή. Δεν χρειάζεται να ψάξουμε πολύ για παραδείγματα, θα θυμίσω τη ναζιστική Γερμανία.

Σήμερα πολλοί αναφέρονται στην «τεχνητή νοημοσύνη» ως απάντηση στα προβλήματα του οικονομικού και πολεμικού ανταγωνισμού της εποχής της παγκοσμιοποίησης. Πιστεύετε πως

έχουμε δικαίωμα να περιμένουμε απαντήσεις ανθρωπιστικού χαρακτήρα από την τεχνολογία;

Η τεχνολογία, όπως έγραψε ο Ρώσος φιλόσοφος Πάβελ Φλορένσκι, είναι όργανο προβολής, δηλαδή είναι συγκεκριμένα η τεχνολογική βοήθεια του ανθρώπου, αλλά όχι η ουσιαστική. Αν ήταν ουσιαστική, τότε θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για το τέλος του ανθρωπίνου πολιτισμού.

Συμπληρώνονται φέτος εκατό χρόνια μετά τα τραγικά γεγονότα του 1917. Αν σας καλούσαν σε ένα ελληνικό πανεπιστήμιο να δώσετε μια διάλεξη, ποιο θέμα θα επιλέγατε και γιατί;

Θα επέλεγα ως θέμα της διάλεξης (ή των διαλέξεων) το θέμα «Η τρέλα ως ιστορικός παράγοντας». Αυτή την περίοδο γράφω σε σχέση με την επέτειο (ή τις δύο επετείους του 1917 και 1918) της επανάστασης. Όντως άλλαξε τον κόσμο. Πολύ συχνά λένε, επαναλαμβάνοντας τον Μαρξ πως στόχος του φιλοσόφου δεν είναι μόνο να εξηγήσει, αλλά και να αλλάξει τον κόσμο. Κανείς, ωστόσο, δεν σκέφτεται ότι η αλλαγή μπορεί να είναι προς το καλύτερο, μπορεί όμως – και αυτό είναι συχνότερο – να είναι προς το χειρότερο. Λένε πως αυτή η αλλαγή δεν κατέστρεψε την ανθρωπότητα και πως παρόλα αυτά η ανθρωπότητα συνεχίζει να αναπτύσσεται. Η ζωτική δύναμη της ανθρωπότητας είναι απεριγράπτη. Μετά τη βαρβαρική επιδρομή, η οποία κατέστρεψε τον κόσμο της αρχαιότητας, ύστερα από αιώνες κυριαρχίας των επονομαζόμενων «σκοτεινών αιώνων», η ανθρωπότητα κατάφερε να σηκωθεί και να προχωρήσει. Πόσες ζωές και χρόνος όμως πήγαν χαμένα! Συνεπώς η τρέλα δεν μπορεί να οδηγήσει σε τίποτα το καλό, η τρέλα, ο ύπνος της λογικής (θυμίζω τον πίνακα του Γκόγια) γεννάει τέρατα. Καλύτερα να ζούμε χωρίς αυτά.